# Религиозното в американската демокрация

Американската демокрация, първата секуларна демокрация в света, е направо пропита от религиозна реторика и това с право озадачава европейския наблюдател. Зад това явление се крие дългата история на балансирането между противоположни сили и тенденции, на откъсването на Новия свят от европейските образци. Това специфично напрежение между едновременното протичане на секуларизация и сакрализация в социално-политическото поле може да се обясни само исторически. Благодарение на конституцията и влиянието на пазара, секуларизацията се развива енергично още от създаването на американската република. Процесът на модернизация обаче не върви с еднакво темпо във феодалния юг и прогресивния север, в структурно-силния изток и структурно-слабия запад, в провинцията и космополитните градове; впрочем равномерно въздействие на модернизацията не би и могло да се очаква в тази огромна и силно разчленена в етническо, религиозно и идеологическо отношение страна. В хода на бурното развитие от началото на XIX век отделни сегменти от населението постоянно изостават от челните тенденции и така възникват изолирани острови на популистко недоволство, които започват да възприемат като заплаха развитията в останалите райони на страната и особено в центъра на властта.

Тази дилема, присъща на модернизацията, предизвиква контрареакция, водеща до религиозно "пробуждане", фундаментализъм и евангелизация. Колкото по-силно се проявява секуларизацията като исторически факт, толкова по-енергично заявява своето присъствие антимодернисткият фундаментализъм. Този обществен конфликт намира израз в националния характер на американците, който един социолог характеризира по следния начин: Американците обичат прогреса, но се боят от социалната промяна.

Хоризонтът на индивидуалните свободи в Америка е извънредно широк - чак до съзнателното отслабване на произвола на държавната власт, защото резервите срещу всяка централна власт са заседнали дълбоко в историческото съзнание на един народ, освободил се с революция от "тиранията" на монархията и държавната църква. От това се възползват фундаменталистите, за които властта, както политическата, така и религиозната, е равносилна на първородния грях. Затова срещу Вашингтон се концентрира значителна фундаменталистка енергия, която нерядко придобива параноидни и съзаклятнически черти.

За разлика от европейските църкви, поддържани от държавата, американската религия е строго индивидуална, активизираща се чрез предавателния механизъм на доброволността и пазара. В Америка вярващият се явява като клиент, чиито виждания и искания упражняват ежедневен лек натиск за получаването на едни или други религиозни услуги. Това обяснява залиняването на установените църкви и възникването на все нови и нови секти; в САЩ религиозността се практикува под формата на ежедневен плебисцит.

Религията в Америка ангажира човека и затова на нея се

гледа така сериозно: мнозинството американци не само вярват в Бога, но и се доверяват на обществено-политическата сила на религиите повече, отколкото на социално-интеграционната сила на училището, например. Тази религиозна настройка вменява в дълг на американеца и чувството за гражданска отговорност, чийто успех е конкретно измерим по ежедневните дела. Така че спецификата на американската религия пробужда реформисткия и мисионерски дух и насърчава политическия активизъм. Оттук обаче не е далеч до представата, че капитализмът е един богоугоден, нещо повече - естествен обществен строй, тъй като той осигурява най-добри условия за практикуването на един вид аскетизъм в ежедневието. Същевременно в ежедневната борба за благоразположението и лоялността на американците често се стига до преплитане, дори до подмяна на религиозната и политическата реторика, тъй като успешната политика се прави на същия пазар и с почти същите средства за мобилизиране на хората. В Германия съществува ясно разграничение между държавната и религиозната сфера, въпреки че двете взаимно се подкрепят. Именно институционната сила на църквите е причината за религиозната им слабост. Съвсем друго е положението в Америка: активистката гражданска религия и пълните черкви там се обясняват с откъсването от църковния истаблишмент и надпреварата за привличане на "клиенти". Тази връзка между либерализма и религията в САЩ поражда обаче един страничен ефект, който от своя страна насърчава секуларизацията. Защото предлагането на религията като стока неизбежно разводнява религиозната ѝ субстанция. Американските религии са слаби в доктринално отношение, защото в американското пазарно пространство възниква известен екуменически натиск, поставящ акцента върху общото в практическото християнство, а не върху различията. Както казва Айзенхауер: "Америка има смисъл само със силна вяра в Бога, а изповеданието ми е абсолютно безразлично".
Често се забравя още една особеност на разделението на властите в САЩ: разделението между политика и религия, постановено с първата поправка към конституцията, важи първоначално на местно и щатско равнище, а не за цялата федерация. А на федеративно ниво разделението важи на първо място за законодателните и правните власти, не толкова за президента: затова гражданско-религиозните функции остават по-силно прикрепени към президента, отколкото към другите клонове на властта. Президентът е върховният жрец, от когото обществеността очаква националната молитва в кризисни моменти.
Характерна черта на обществения живот на американците е силно изразеното съзнание за мисия свише, стабилизирано от един "страстен патриотизъм" - по думите на Токвил. И двете водят началото си от основополагащите митове за зараждането на САЩ. В хода на формирането на американската революционна идентичност през XVIII век силният религиозен плам на първите заселници мутира в гражданско-политическа задача. Религиозната мисия се превръща във "великия план на провидението", който чрез революцията в Америка намира своето земно осъществяване. През 1837 президентът Джон Куинси Адамс поставя основаването на републиката в пряка световно-историческа връзка с рождението на Христос и библейските пророчества и нарича САЩ "нация-спасител". Континенталната експанзия

на Америка се извършва под мотото за "манифест дестини", за земното проявление на провидението. Започват да се обаждат и критични гласове, които напомнят, че моралната мисия на Америка не се състои в завладяването на чужди земи, а в създаването на "образцова нация", която да въздейства на останалия свят само чрез примера си. Целта на Америка в Първата световна война, по думите на президента Уудру Уилсън, е "да се прокара път на демокрацията в света". Между войните се стабилизира мисълта, че икономическият ред на капитализма е богоугоден, а комунизмът е дело на дявола. През Втората световна война се стига до временно братство по оръжие между САЩ и СССР, след което отново на преден план излиза реториката за "злата империя". Майсторът оратор Роналд Рейгън установи нов стандарт в политическото форматиране на гражданско-религиозната реторика, но контурите на мисионерското самочувствие се открояват и в концепцията за "новия световен ред" на Джордж Буш. Краят на СССР се възприе от мнозина американски евангелисти изцяло в контекста на националната есхатология и като потвърждение на съюза с Бога. Клинтън едва ли би тръгнал да уверява, че САЩ са Божие творение, но чертите на това мислене остават неизменна съставна част от гражданско-религиозните представи, играейки важна роля особено по време на предизборните кампании, в публичните ритуали, та чак и във външната политика. При цялата съвсем оправдана критика европейците не бива да забравят, че без това съзнание за мисия свише Конгресът нямаше да ратифицира плана Маршал. Структурната промяна във взаимоотношенията между политика и религия може да се опише по следния начин: Що се отнася до политическите възгледи, пропастта между либералните и консервативните католици или методисти днес е по-дълбока, отколкото между отделните религиозни изповедания. Новата разделителна линия минава между секуларизираните космополитни елити и фундаменталистки настроените локални патриоти. Същото явление се наблюдава и в политическия пейзаж. Политическата дистанция между "космополити и провинциалисти" в двете партии е по-голяма, отколкото между космополитните демократи и републиканци, от една страна, и евангелистките демократи и републиканци, от друга.
Без съмнение вълните на секуларизацията проникват все по-надълбоко в американското общество, засягайки дори фундаменталистите. В същото време точно тази тенденция мобилизира консерваторите на всяко равнище, тъй като посредническите форми, които пазарът им налага, застрашават все повече фундаменталистките им позиции. Нека накрая се запитаме: е ли политически обвързаната и пазарно екуменизираната гражданска религия фактор за стабилизирането на политическата система в Америка, или е специфична форма на патриотарско славословене на националните особености, за която няма повече място в епохата на глобализацията и транснационализма? Или става дума, както предполагат някои германски критици, за национално идолопоклонство, което се инструментализира с цел пороците на капитализма да се представят за божествено провидение? Поводи за подобна загриженост винаги е имало. Достатъчно е да припомним кардинал Спелман, който твърдеше, че във Виетнам Бог бил на страната на американците. Несъмнено в САЩ е налице конвергенция

между религиозни митове и външнополитически цели, артикулираща се в света като съзнание за върховна мисия в рамките на един манихейски мироглед. Въпреки тези резерви срещу гражданско-религиозното стабилизиране на политиката, неизбежно се налага въпросът, кой би могъл днес да се откаже от хегемониалната роля на Америка, роля, която във вътрешнополитическо отношение се стабилизира именно благодарение на това мисионерско съзнание. Накрая една дреболия, която идва да ни напомни да не стигаме до прекалени изводи относно доминацията на религиозното в обществения живот и политическата реторика на САЩ.
В края на петдесетте години посещавах често един бар в Ню Йорк, където на посетителите се обясняваше много убедително тънката разлика между сакрализация и секуларизация. Над бара с големи букви пишеше: "Ние вярваме на Бога"; а отдолу с по-малки: "Всички останали плащат кеш".

**Бернд Остендорф**

сп. *Меркур*

Превел от немски **Стоян Гяуров**

в-к “Култура”, бр. 5, 11.2.2000